

کلیات تمدن

شمار کتاب‌های تاریخ تمدن عمومی در زبان فارسی زیاد نیست، و بیشتر آنها اکنون منابعی قدیمی به شمار می‌آیند. **تاریخ تمدن** ویل دورانت مفصل‌ترین منبع در این باره به زبان فارسی است که به سبب تفصیل آن برای دوره‌های آموزشی مناسب نیست. به طور قطع ترجمه و انتشار چند تاریخ تمدن عمومی جدید بر پایه یافته‌های اخیر علمی و دیدگاه‌ها و فرضیه‌های تازه به زبان فارسی ضروری است. برای آشنایی اجمالی با تمدن‌های مختلف، می‌توانید به منبع فارسی زیر رجوع کنید که با توجه به یافته‌های نسبتاً جدید نوشته شده و تمدن‌ها و فرهنگ‌های عمده جهان را به طور همزمان و همعرض بررسی کرده است. برخی اطلاعات جغرافیایی و داده‌های دیگر نیز در این کتاب به یاری آمده است:

- دان، راس ئی (سر ویراستار)، **تاریخ تمدن و فرهنگ جهان: پیوندهای فرا سوی زمان و مکان** (تهران، ۱۳۸۴، ۴ ج؛ چاپ یک جلدی: تهران، ۱۳۸۸).

انتشارات ققنوس در تهران، مجموعه‌ای با عنوان «مجموعه تاریخ جهان» منتشر می‌کند که شامل کتاب‌هایی ساده و برای آگاهی عمومی درباره تاریخ سرزمین‌های کهن و زمینه‌ها و برخی ویژگی‌های تمدنی آنها سودمند است. برای کلیات تمدن و تمدن‌ها به زبان انگلیسی، دو منبع زیر می‌تواند سودمند باشد:

- Clark, Kenneth, *Civilization* (London, 1974) ;

- Sharma, H. C. ; Sigh, D. (eds), *Encyclopedia of World Civilizations* (New Delhi, 2008, 3 vols.).

آشنایی بهتر با تمدن‌ها، بدون شناخت ویژگی‌های جغرافیایی مهد پرورش آنها امکان پذیر نیست. برای آگاهی اجمالی درباره اطلاعات جغرافیایی، در وهله نخست می‌توانید به دانشنامه‌های همگانی مانند

- *Encyclopedia Americana* ;
- *Encyclopedia Britanica* ;
- *Microsoft Encyclopedia Encarta* ;

یا دانشنامه‌های مشابه در زبان انگلیسی و زبان‌های دیگر مراجعه کنید. برای اطلاعات تخصصی‌تر جغرافیایی، مراجعه به منابع تخصصی مربوط به سرزمین‌های مورد بحث ضرورت دارد. برای آگاهی تاریخی درباره سرزمین‌های تمدن‌ها، و مطالعات پیشرفته‌تر می‌توانید از منابع زیر یاری بگیرید:

- Langer, William, *Chronological Encyclopedia of World History* (New Delhi, 2008, 3 vols.) ;

- *The Last Two Million Years* (New York, 1977) ;

کتاب اخیر تصویرهای رنگی بسیاری دارد که به سهم خود الهام بخش است؛ نیز

بخش گاه نامه تاریخی آن مکمل بحث است. برای منابع دیگر تاریخ، نک:

- Mc Comb, David (ed.), *World History* (Guilford, 2000) ;

- Moss, J. ; Wilson, G. , *Profiles in World History : Significant Events and The People Who Shaped Them* (Detroit, 1996);

- Unesco, *History of Humanity* (London, 1996).

برای پایگاه‌های اینترنتی درباره اطلاعات تاریخی و تمدنی، همه تمدن‌هایی که

در این کتاب درباره آنها صحبت شده است، می‌توانید به نشانی‌های زیر و پایگاه‌های مرتبط به آنها مراجعه کنید:

- <http://allwebhunt.com>;
- <http://www.besthistorysites.net>;
- <http://www.thwart.org>;
- <http://www.worldhistorysites.net>

باستان شناسی

و برای اطلاعات باستان شناختی تمدن‌ها:

- <http://www.archnet.asu.edu>.

پیشا تاریخ

برای پیشا تاریخ و ریشه‌های تمدن‌ها در آن دوران، منابع زیر:

- Guilaine, Jean (ed.) , *Prehistory* (New York, 1991) ;
- Marshack, Alexander, *The Roots of Civilization* (Wake field, 1992) ;
- Wenke, R. J. , *Patterns in Prehistory* , 3 rd ed. (New York, 1990).

تمدن‌های نخستین

برای تمدن‌های نخستین و کهن (تمدن‌های بین‌النهرین، مصر، هند، چین، یونان، روم) افزون بر تاریخ تمدن‌های عمومی، تاریخ‌های عمومی، و پایگاه‌های اینترنتی، نک:

- Bodde, Derk, *Chinese Thought, Society, and Science* (Honolulu, 1991) .
 - Buxton, L. H. , *The People of Asia* (London, 1996) ;
 - Kapoor, S. (ed.) , *Ancient Hindu Society* (New Delhi, 2003) ;
 - Scarpari, M. , *Splendours of Ancient China* (London, 2000) ;
 - Speake, G. (ed.) , *Encyclopedia of Greece and Hellenie Tradition* (London, 2000) ;
 - Zahi, A. H. , *The Pyramids of Ancient Egypt* (Pittsburgh, 1990).
- پایگاه‌های اینترنتی درباره تمدن‌های بین‌النهرین، مصری، هندی، و یونانی:
- <http://www.eawe.evansile.edu> .
 - http://www.india_resource.tripold.com .
 - <http://www.newton.com.ac.uk> .
 - <http://www.wsu.edu> .

تمدن ایرانی

برای اطلاعات جغرافیایی، تاریخی، باستان‌شناختی و جنبه‌های دیگر مرتبط با آنها، نک: مقاله بسیار مفصل زیر که به قلم گروهی از برجسته‌ترین ایران‌شناسان خارجی و پژوهش‌گران ایرانی نوشته شده است. در ضمن منابع بخش‌های مختلف این مقاله بلند، از مهم‌ترین و موثق‌ترین منابع برای پژوهش‌های بیشتر و گسترده‌تر به شمار می‌آید:

- "Iran" , in : *Encyclopedia Iranica*. Ed. By Ehsān Yār Shāter (New York, 2006, Vol. 13).

برای گزارش‌های باستان‌شناسی و یافته‌های حاصل از کاوش‌ها و مطالعات باستان‌شناختی درباره‌ی ایران پیش از اسلام، نک: پایگاه پژوهشکده‌ی باستان‌شناسی به نشانی زیر:

- <http://www.icar.ir>

منابع زیر حاوی اطلاعات، داده‌ها، یافته‌ها، و تحلیل‌ها و دیدگاه‌های مختلف

درباره‌ی پیدایش، تکوین، و ویژگی‌های تمدن ایرانی پیش از اسلام است:

- براسیوس، ماریا، *تاریخ ایران باستان*. ترجمه‌ی عیسی عبدی (تهران، ۱۳۸۸)؛

- خدادادیان، اردشیر، *ایران پیش از اسلام و تمدن‌های جهان باستان* (تهران، ۱۳۸۰)؛

- خیراندیش، عبدالرسول، *تمدن ایران باستان* (تهران، ۱۳۸۷)؛

- رجبی، پرویز، *هزاره‌های گمشده* (تهران، ۱۳۸۰ -، ۵ ج)؛

- مجیدزاده، یوسف، *تاریخ و تمدن ایلام* (تهران، ۱۳۷۰)؛

- ملک‌شهمیرزادی، صادق، *ایران در پیش از تاریخ*... (تهران، ۱۳۷۸)؛

- نگهبان، عزت‌الله، *حفاری هفت تپه خوزستان* (تهران، ۱۳۷۲).

ایران‌شناسان خارجی بسیاری درباره‌ی تمدن ایرانی و ایران پیش از اسلام به زبان‌های مختلف کتاب نوشته‌اند. عمده‌ترین و معتبرترین اینها در مآخذ مقاله «ایران» در *دانشنامه‌ی ایرانیکا*، که پیشتر به آن اشاره شد، آمده است. برای تاریخ ادبیات ایران در دوره‌ی پیش از اسلام، نک:

- تفضلی، احمد، *تاریخ ادبیات ایران پیش از اسلام* (تهران، ۱۳۷۶).

برای ادیان و مذاهب در تمدن ایرانی، نک:

- جلالی مقدم، مسعود، *تاریخچه‌ی ادیان و مذاهب در ایران* (تهران، ۱۳۸۵).

تمدن اسلامی

درباره‌ی تمدن اسلامی مطالعات بسیار گسترده و پایگاه‌های اینترنتی در این زمینه بسیار زیاد است. پایگاه‌های موثق‌تر، معمولاً به مؤسسه‌های پژوهشی اسلام‌شناسی مرتبط با دانشگاه‌های معتبر وابسته است. برای فهرستی ابتدایی از مؤسسه‌های مختلف و به عنوان گام نخست جست و جو، می‌توانید به این پایگاه رجوع کنید:

- <http://www.academicinfo.net>

منابع زیر برای مطالعه درباره جنبه‌هایی از این تمدن، معتبراند:
- اولیری، دلوسی، *انتقال علوم یونانی به عالم اسلامی*. ترجمه احمد آرام (تهران، ۱۳۷۴)؛

- صفاء، ذبیح الله، *تاریخ علوم عقلی در تمدن اسلامی* (تهران، ۱۳۵۶)؛
- متس، آدام، *تمدن اسلامی در قرن چهارم هجری یا رنسانس اسلامی*، ویراست ۲، ترجمه علیرضا ذکاوتی قراگزلو (تهران، ۱۳۷۷)؛
- نصر، سید حسین، *علم و تمدن در اسلام*. ترجمه احمد آرام (تهران، ۱۳۵۹).

تمدن‌های قاره آمریکا

درباره تمدن‌های آمریکای مرکزی و جنوبی، نک:
- کندری، مهران، *فرهنگ و تمدن آمریکایی جنوبی* (تهران، ۱۳۷۱)؛
- Sabloff, J. A. , *New Archeology and the Ancient Maya* (New York), 1990 ;
- Sanders, W. T. , Price, B. J. , *Mesoamerica* (New York, 1968).

تمدن‌های افریقایی و آسیایی

برای تاریخ و تمدن‌های کهن افریقا این پایگاه‌ها و وب گاه‌های مرتبط با آنها حاوی اطلاعات فراوانی است:

- <http://www.archaeolink.com> ;
- <http://www.sul.Stanford.edu> ;
- <http://www.wsu.edu> .

برای تمدن عثمانی:

- <http://www.turizm.net/turkey>
- دانشنامه زیر درباره تمدن‌های خاور میانه و تمدن عثمانی حاوی اطلاعات است:
- <http://www.mideastweb.org>
- کتاب زیر در باب تمدن خمر و تمدن در جنوب شرقی آسیا، اثر با اهمیتی است:
- Higham, Charles, *The Civilization of Angkor* (London, 2003).
- برای تمدن ژاپن، پایگاه زیر دستیابی‌های گسترده‌ای دارد:

- <http://www.uni.edu>

سده‌های میانه اروپا

در این باره چند فصل پر مطلب را در منبع زیر می‌یابید. تأکید نویسنده این منبع در این فصل‌ها بر این است که سده‌های میانه درست شناخته نشده است، و میان دوره‌های پیشین، میانین و پسین آن سده‌ها تفاوت‌های اساسی وجود دارد.

- لوکاس، هنری، *تاریخ تمدن*، چ ۷ (تهران، ۱۳۸۷)، فصل‌های مربوط به سده‌های میانه.

تمدن غربی

منابع در این باره بی شمار است. حتی شمار کتاب‌ها و مقاله‌ها در باب این تمدن به فارسی، نسبتاً زیاد است. در اینجا به معرفی چند منبع اکتفا می‌شود:

- Hause, S. C. , *Essentials of Western Civilization* (Belmont, 2001) ;
- Kishlansky, Mark, *A Brief History of Western Civilization* (New York, 2002) ;
- Learner, Robert, et al. , *Western Civilizations: Their History and Their Culture* (New York, 1993) ;
- Willis, F. R. , *Western Civilization* (Lexington, 1973), 2 vols.

برای جنبه‌های دیگر وابسته به موضوع، منابع زیر سودمند است. تاریخ تمدن به ویژه با تاریخ فرهنگ، تاریخ اندیشه و فلسفه، تاریخ علم، و تاریخ بسیاری حوزه‌های دیگر، از جمله تاریخ ادبیات، ادیان و مذاهب پیوندهای بسیار نزدیک دارد. کتاب زیر، نکات بسیاری درباره رابطه میان تمدن‌ها و پیشرفت‌های علمی و فنی دارد:

- مک کلین، جیمز؛ ڈرن، هرولد، *تاریخ علم و فن آوری* (تهران، ۱۳۸۷). برای خلاصه‌ای در زمینه تاریخ علم، منبع زیر می‌تواند سودمند باشد:

- هلزی هال، ویلیام، *تاریخ و فلسفه علم*، چ ۶ (تهران، ۱۳۸۹).

برای تاریخ مفصل علم، نک:

- *The Cambridge History of Science* (Cambridge, 2002), 8 Vols.
دنیل بورستین Daniel Boorstin با سه کتاب «آفرینش گران»، «کاشفان» و «جویندگان» («کاشفان» به فارسی ترجمه شده است: *کاشفان: تاریخی از کوشش انسان در راه شناخت خویش و جهان*، ترجمه اکبر تبریزی، تهران، ۱۳۶۶)، بررسی عمیق، مو

شکافانه و بسیاری الهام بخشی دربارهٔ رابطهٔ جنبه‌های مختلف اندیشه و تخیل بشر با سیر تمدنی او به عمل آورده است. آثار او تکمیل‌گر بحث‌های تمدنی است.

برای ادبیات جهان و تمدن‌ها، نک:

- راویک، باکتر، *تاریخ ادبیات جهان*، ترجمهٔ عربعلی رضایی (تهران، ۱۳۷۳)، ۲ ج؛

- Lynch Botta, A. C. , *Universal Encyclopedia of the World Literature* (New Delhi, 2009), 3 vols.

دربارهٔ تاریخ اندیشه‌های سیاسی، اقتصادی، اجتماعی چندین کتاب به زبان فارسی انتشار یافته است که مطالعهٔ آنها می‌تواند تکمیل‌کنندهٔ بحث‌ها باشد. برای دیدگاه‌ها و تحلیل‌های مربوط به خود تمدن، و نیز آیندهٔ تمدن غربی، نک:

- توینبی، آرنولد جوزف، *تاریخ تمدن: تحلیلی از تاریخ جهان از آغاز تا عصر حاضر*، چ ۴،

ترجمهٔ یعقوب آژند (تهران، ۱۳۷۸)؛

- Sorokin, P. A. , *Social Philosophies of An Age of Crisis* (London, 1952).